

לכבוד שבת קדש – פרשת עקב תשפ"א

זוהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

בלבד?! רבי אליעזר נוזף בו: כך אתה מזלזל במה שנצטער בו אבינו הזקן יעקב, שביקש מהקב"ה לחם ובגד, ואתה בא ומקבל הכל על מגש של כסף? יצא עקילס נוזף מלפני ר' אליעזר ופנה לחברו - ר' יהושע בן חנניה. זה מפייס ומרגיע, ומפרש לו את מילות הפסוק: ה' אוהב גר, לזכות אותו בתורה ובאצטלה של חכמה. לחם זו תורה, ושמלה זו טלית - גלימתם של חכמים. ר' יהושע לא מסתפק בפענוח הסמלים, ומוסיף לבני בניהם של גרים כתר כהונה גדולה. הדבר תמוה ביותר, וכי מה הקשר בין שאלתו של עקילס לענין כהן גדול?

שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש, ושמע קול סופר שהיה אומר: "ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד". אמר: הללו למי? אמרו לו: לכהן גדול. אמר אותו נכרי בעצמו, אלך ואתגייר, בשביל שישמיני כהן גדול. בא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתשימני כהן גדול. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל - גיירו. אמר לו: כלום מעמידין מלך אלא מי שיוודע מכסיסי מלכות? לך למוד מכסיסי מלכות. הלך וקרא, כיון שהגיע "והזר הקרב יומת", אמר לו: מקרא זה על מי נאמר? אמר לו: אפילו על דוד מלך ישראל.

נשא אותו גר קל וחומר בעצמו: ומה ישראל שנקראו בנים למקום, ומתוך אהבה שאהבם קרא להם "בני בכורי ישראל" - כתוב עליהם "והזר הקרב יומת", גר הקל שבא במקלו ובתרמילו - על אחת כמה וכמה! בא לפני שמאי, אמר לו: כלום ראוי אני להיות כהן גדול? והלא כתוב בתורה והזר הקרב יומת! בא לפני הלל, אמר לו: ענוותן הלל, ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה. [בבלי שבת לא א.]

בשני הסיפורים עוסקות שאלות הגרים בבגד, במעטה החיצוני. זה מקונן על זלות שמלת הגר וזה חושק בעטיפת אפוד וחושן. אך לצד הרובד החיצוני והגלוי יש לשאלותיהם רובד פנימי סמוי. ר' אליעזר ושמאי, הנחפזים לראות רק את הגלוי לעין, נוזפים בהם על חוצפתם. ר' יהושע והלל משילים את המעטה ורואים ללבב. הם מבינים שלא התרסה יש כאן, אלא חשש מתמיד של אלה שזה מקרוב באו מפני דחיקה לשוליים, ואיתו רצון עמוק להשתייכות וקירבה.

עקילס הגר למד תורה, ולכן באמצעות פסוק, הוא מנסה לברר את מעמדו בבית המדרש. האם קבלתו המלאה לחיקו של העם היהודי מסתכמת בסל הקליטה שבו קדמוהו - לחם ושמלה - שעליו יהיה אסיר תודה לנצח, אך מודר מנכסי הנצח של עם ישראל? או שמא אהבת הגר הישראלית משמעה שיתוף מלא בנכסי הרוח - תורה, חכמה וכהונה? ר' יהושע מבין ללב, ועושה שימוש מיידי ומרהיב במתודה הדרשנית כדי לענות

אחת ממילות המפתח החוזרות ונשנות בפרשתנו היא אהבה. 8 פעמים אנחנו מתבקשים לאהוב, או מתבשרים שאנחנו עצמנו אהובים: "לְלַכֵּת בְּכֹל דְרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ", "רַק בְּאַבְתֵּיךָ חֲשֵׁק ה' לְאַהֲבָה אוֹתָם", "וְהָיָה אִם שָׁמַעְתְּ שָׁמְעוּ אֵל מְצוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם - לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם". אהבת הקב"ה אלינו באה לידי ביטוי בפרטים הקטנים - בלחם ובשמלה. ויִאֲכַלְךָ אֶת־הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא־יִדְעָתָּ וְלֹא יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעָךָ כִּי לֹא עַל־תְּלַחֵם לְבַדּוֹ יְחִיהֶ הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצֵא פִי־ה' יְחִיהֶ הָאָדָם: שְׁמֵלְתְךָ לֹא כִלְתָהּ מְעֻלֶיךָ וְרִגְלְךָ לֹא כִצְקָה זֶה אֲרַבְעִים שָׁנָה: המן הנקרא - לחם שמים (תהילים קה:40), והשמלה הם הביטוי לגבורתו של הקב"ה. אלוקי הפרטים הקטנים. הקב"ה איננו רק אלוקי העולם כולו ומתעסק בטבע ובנפלאותיו אלא דואג לכל אחד ואחד. כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֵלֵי הָאָדָמִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנָיִם וְלֹא יִקַּח שָׂחָד: עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַל־מַנְהֵ וְאַהֲבֵה גֵר לְתַת לּוֹ לְחֵם וְשְׁמֵלָה: אהבת הקב"ה לגר גם היא באה לידי ביטוי בלחם ובשמלה.

היתום והאלמנה - ובפסוקים רבים נוסף עליהם אף הגר - הם היסודות החלשים בחברה הזקוקים דרך קבע להגנה ולסיוע, שכן "שלושתן עלובים ועניים" (מדרש תהילים קמו, ט). המקרא מציג את ה' כמגינם של אלה, שכן הוא "אבי יתומים ודיין אלמנות" (תהילים סח, ו) והריהו "עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י, ח). חוקי התורה מצפים שבני ישראל ידבקו במידותיו של האלוהים וירבו חסד עם הגר היתום והאלמנה - אך לא בכל דבר. (נלך כאן בעקבות דבריו של שמואל פאוסט).

עקילס הגר בא ושאל את רבי אליעזר, אמר לו: הרי כל שבחו של גר? שנאמר "ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה"? אמר לו: וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן שנאמר "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", ובא זה והושיטו לו בקנה?

ונכס אצל רבי יהושע התחיל מפייסו בדברים. לחם, זו תורה שכתוב "לכו לחמו בלחמי", שמלה, זו טלית. זכה אדם לתורה זכה למצווה, ולא עוד אלא שהן משיאין את בנותיהם לכהונה והיו בני בניהם גדולים ומעלים עולות על גבי המזבח, דבר אחר: לחם זה לחם הפנים, ושמלה, אלו בגדי כהונה.

אמרו, אילולא אריכות פנים שהאריך ר' יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו, וקרא עליו "טוב ארך אפים מגבור". [בראשית רבה פרשה ע].

עקילס הגר מקשה לפני ר' אליעזר בן הורקנוס מפסוק מפורש: זה הכל? כך מקבל הקב"ה את פני הגר - ב"לחם ושמלה"

על שאלתו הסמויה. בדרשתו הופכת נתינת הלחם למתן תורה, והשמלה לטלית דרבנן. עקילס, מקובל אתה, בן תורה אתה בתוכנו, ואתה כאחד מאיתנו.

הלל, רגיש אף הוא לרגישותו של הזר, מבין שתנאי הגיור שהציב עוד לפני שהתגייר, אינו יוהרה או עזות פנים, אלא בחינה שעימה מאתגר הנכרי את הדת שבשעריה הוא מבקש לבוא. לכאורה, צדק שמאי בתגובתו, גר - שאינו מזרע כהונה - לעולם לא יוכל לכהן בקודש. אך הלל עונה לשאלה אחרת לחלוטין, שאלת הלב הסמויה של הנכרי, ותשובתו העקרונית היא כן!

כן. יכול אתה להיטמע ולהתקבל לחלוטין בקרב העם היהודי. רק למד "טכסיסי מלכות" וכמוך כדוד המלך! אתה יכול להיות חלק מאתנו, לרכוש תורה, לדעת חכמה וללמוד לשאת בעצמך קל וחומר. או אז תיווכח שהתשובה לשאלת הכהונה אינה יכולה להיות חיובית. אבל בשלב הזה, הגר כבר מבין בעצמו. כעת הוא יודע לענות לשמאי בתרועת ניצחון ולגחך בעצמו "כלום ראוי אני להיות כהן גדול?!". נרגש מהתגשמות משאלתו לקירבה ושייכות הוא פונה ומאחל: "ענוותן הלל, ינוחו ברכות על ראשך". הדת היהודית עמדה במבחן הגר.

ועדיין יש לתמוה מה פשר הזיקה שיוצרים הסיפורים בין גר לכהן גדול?

אפשרות הכהונה הגדולה לגר היא שאלת מבחן ההשתייכות האולטימטיבית. האמנם יכול זר, להתקבל ולהיטמע באופן מוחלט בקרב עמו החדש ולהגיע למשרה הנכבדה והמיוחסת מכל? זוהי שאלתו של הנכרי, שטרם בא בסוד ישראל ותורתו. עקילס, כבר יהודי, בקיא ומנוסה, יודע שאין מקום לשאלה הזאת. אך ר' יהושע בוחר לענות עליה מבלי שנשאל, והוא זה שיוצר את הזיקה שבין גרות ובין תורה ובין כהונה גדולה. התשובות שמקבלים הגרים מרבותיהם הן ניסיונות התמודדות שונים עם שאלת ההשתייכות. לעקילס עונה ר' יהושע, זכית ללמוד תורה וכבר "היה רבי מאיר אומר... שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול!" (סנהדרין נט, ע"א). ממקומך ומעמדך, הוא אומר לו, אתה כבר יכול לראות לטווח ארוך - בנותיך תוכלנה להינשא לכהונה ומבני בניך תראה כהנים גדולים המקריבים עולות על המזבח. היש יותר ישראלי מזה? את הנכרי, מרגיע הלל בדרך אחרת. אם בקישוטי מלוכה ובטכסיסי מלכות אתה חפץ, הרי שווה אתה למלך ישראל. גם דוד המלך, חולק עמך את מעמדך - שניכם זרים לכהונה. הלל זוכר היטב את שני רבותיו הגדולים, שמעיה ואבטליון, שצאצאי גרים היו. הגמרא מספרת על כהן גדול אחד, (יומא עא, ע"ב), שיצא מבית המקדש, והיו כל העם הולכים אחריו.

ראו את שמעיה ואבטליון - עזבו אותו והלכו אחריהם. כבוד גדול חולק הקהל לכהן הגדול בצאתו מבית קודשי הקודשים, אך בראותו את זוג החכמים, מעדיף עם ישראל כתר תורה על פני כתר כהונה, גם אם חובשיו הם בני בניהם של גרים. זו הקירבה האולטימטיבית - להיטמע ולזכות בהכרה מלאה תוך שמירה וקיום על טכסיסי המלכות שבמצוות התורה.

=====

הפסוק הקושר גר יתום ואלמנה, והמדרש המחבר זאת לדוד המלך מביא אותנו אל אתר משרים ומיוחד בו הקשרים דברים אלה.

בשולי עמק האלה נמצא אתר ששמו הערבי חורבת קייאפה או בשמו העברי מבצר האלה. במקום נתגלה אתר ארכאולוגי מתקופת הברזל, ובו שכבות עליונות מהתקופה ההלניסטית ומתקופות מאוחרות יותר. האתר שוכן על גבעה, סמוך לבית שמש של היום, כקילומטר מצפון-מזרח לצומת האלה, בין הערים העתיקות שוכה ועזקה.

שטח האתר כ-23 דונם, ובו שרידים של עיר מבוצרת ומוקפת חומה ברוחב 4.5 מ' ובגובה 2-3 מטר (במקור הגיעה החומה כנראה לגובה של כ-6 מטר), ובה שני שערים. האתר מוכר כבר מאמצע המאה ה-19 ונזכר בדיווחי צליינים וחוקרים מהעולם המערבי. הראשון שבהם, החוקר הצרפתי ויקטור גרן, הזכיר את האתר המרשים באחד משמונה מסעות סקירה שערך בארץ ישראל כדי לזהות מקומות היסטוריים לפי התנ"ך. סוקרים אחרים שהזכירוהו היו קונרד וקיצ'נר (בשנת 1883), ובשלהי המאה ה-20 (1996) - הארכאולוג יהודה דגן, במסגרת סקר מקיף שערך על אזור השפלה. האתר נחפר בשנים 2007-2013 על ידי הארכאולוגים יוסף גרפינקל מהמכון לארכאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים וסער גנור, בשיתוף רשות העתיקות.

מאפייני האתר וממצאים שהתגלו בחפירות הם ייחודיים וחשובים. מדובר באתר ישראלי מבוצר בחומת סוגרים, המתוארך על פי הממצא האורגני (למשל חרצני זיתים) לשנים 1020-980 לפני הספירה. אלה הן שנות חייו ושלטונו של דוד. האתר שרד במשך 20-30 שנה וננטש עד התקופה ההלניסטית. בשכבה זו לא נתגלו כל עצמות חזיר אלא רק עצמות בעלי חיים טהורים. כמו כן למרות שהאתר נמצא בגבול ממלכת יהודה והפלישתים לא נתגלו באתר כל סימנים פלישתיים. מתוך ממצאים אלה הגיעו החופרים למסקנה כי חרבת קייאפה הייתה עיר מבצר חזקה בגבולה המערבי של ממלכת יהודה, ככל הנראה מתקופתו של דוד המלך.

בברכת שבת שלום ומבורך - הגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>

לכבוד שבת קדש – פרשת עקב תשפ"א

זוהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

נמצאו שרידי מזון מבקר, כבשים ועזים, אך לא נמצאו עצמות חזירים. גם לא זוהו פרטי קרמיקה פלשתית או צלמיות כנעניות. מאפיינים אלו תמכו בזיהוי האתר כיישוב ישראלי. לפי המאפיינים השונים והתיארוך הרדיומטרי אפשר להניח שמשך קיומו של היישוב המקורי בחירבת קייאפה, עד חורבנו, לא עלה על 20–25 שנה. עובדה זו מאפשרת לנו לזהות את האתר כאתר יהודאי מימי שלטון דוד.

האם ניתן לזהות את שמו של היישוב מימי דוד שהיה כאן במקום? חלק מהחוקרים, כמו פרופ' גרפינקל, זיהו את המקום כ"שעריים" – מציאת שני שערים לעיר היתה הבסיס לזיהוי זה. ובנוסף לכך – שעריים מוזכרת שלוש פעמים במקרא, ובכולם ניתן להבין ממיקומה והקשרה ליישובים בסביבה שהיא נמצאת בעמק האלה בין שכה ובין עזקה. כך היא נמצאת ברשימת הערים של שבט יהודה (יהושע, ט"ו:לו). כך גם, אחרי שדוד הרג את גִּלְיָת, הפלשתים נסוגו בדרך שעריים (שמואל א', י"ז:נ"ב). וברשימת הערים של שבט שמעון (דברי הימים א', ד':ל"א-ל"ב), "עד למלכות דוד".

כל שלושת האזכורים המקראיים הללו קודמים לבניית בית המקדש הראשון, כאשר במסורת המקראית הקשורה לתקופות המאוחרות יותר, לאחר בניית הבית הראשון, השם שעריים לא מופיע יותר. עובדה זאת תואמת לממצא הארכאולוגי ולשורה של בדיקות רדיומטריות, ומחזקת את ההשערה שחירבת קייאפה המקורית הייתה שעריים המקראית, יישוב חד שכבתי שהתקיים בראשית המאה ה-10 לפנה"ס.

גם לדעתו של פרופ' גרשון גליל, חירבת קייאפה היתה מרכז מנהלי חשוב מימי דוד המלך. עם זאת, הוא מציע לזהותה עם "נטעים", הנזכרת בספר דברי הימים, בכתוב החותם את רשימת היחס של יהודה: הַמֶּלֶךְ הַיְיִשְׁרָאֵלִים וַיִּשְׁבֵּי נְטָעִים וַגְּרָרָה עִם הַמֶּלֶךְ בְּמִלְאֲכָתוֹ וַיִּשְׁבוּ שָׁם (דברי הימים א', ד':כ"ג). גליל מוסיף גם, שמקצת תושבי נטעים וגדרה היו קדרים שהועסקו "במלאכת המלך", בשירותו של המלך, לכך מסייעים עשרות אלפי פריטי הקרמיקה שנתגלו באתר. הוא מסכים כאמור שמדובר במרכז מנהלי חשוב, כפי שעולה גם מהביצורים המרשימים שנמצאו במקום ומוסיף לאור זאת, שבעיר מסוג זה ודאי ישבה גם משפחת סופרים, ששימשה במנהל המלכותי, ואחד מבניה כתב את אותו אוסטרקון עברי קדום.

גר, יתום ואלמנה, בבית יהודי פשוט מימי דוד המלך. כך מתנהגת חברה מוסרית ברוח היהדות, הדואגת לחלשים בחברה.

בעונת החפירות השנייה בקייאפה (2008) התגלה אוסטרקון, שבר חרט בצורת טרפז. החוקרים התפלאו למצוא את החרט במבנה פשוט, שאינו מאפיין בית עקד ספרים, או מעון מגורים של אדם מהשכבות האמידות. באותה תקופה נדיר היה למצוא ממצא שכזה בבית רגיל. על גבי האוסטרקון כתובות בדיו חמש שורות, משמאל לימין, בשפה העברית, באלפבית פרוטו-כנעני. הכתוב על גבי החרט כולל בתוכו מספר מונחים כמו "אל תעש" ו"עבד", שהיו ייחודיים באותה תקופה אך ורק לעברית, ולא לשום שפה דומה אחרת, כאוגריתית ועוד. משום כך נחשב האוסטרקון הזה לחרט הקדום ביותר הכתוב בשפה העברית, הוכחה לקיומו של כתב עברי כבר בסוף המאה ה-11 לפנה"ס – ראשית המאה ה-10 לפנה"ס.

על פי הצעתו של פרופ' גרשון גליל, מאוניברסיטת חיפה, שפורסמה בינואר 2010 כתוב באוסטרקון:

(מספר שורות חסרות)

אל תעש: ועבד א[ת]...

שפט עבד ואלמנ (ה) שפט ית[ם]

וגר רב עלל רב דלו

אלמנ (ה) נקם *יבד (=ביד) מלך.

אבני ועבד שכ גר תמ[כ]

הכתובת הקדומה כוללת בתוכה את המילים גר יתום ואלמנה, צירוף שהיה קיים רק בעם ישראל באותם הימים, ואיננו מוכר מכל תרבות אחרת. הממצא שנתגלה בבית פרטי מלמד אותנו, כי בימי דוד המלך (קיום האתר), גם בבתים פרטיים ואנשים פשוטים ידעו לקרוא, ושמרו כנראה על החוקים הקשורים ליחס לגר יתום ואלמנה.

ממצאים נוספים כוללים חרטים מתקופת הברזל, קנקנים רבים, סירי בישול, כני פולחן, סכין ברזל, ועוד. לקנקנים ידית עם שקעים, תופעה שכמעט ואינה מוכרת מאתרים דומים באזור יהודה וייתכן שמדובר בהטבעה מטעם המינהל, שנועדה לצורכי איסוף מיסים או חלוקתם.

המימצאים כוללים חרצני זיתים שרופים שנמצאו באזור בישול, ותוארכו בתיארוך פחמן 14 לשנים 1020 עד 980 לפני הספירה. בין הממצאים הנוספים נמנים עשרות אלפי פריטי קרמיקה, להב של חרב מברזל, ראש כידון, שברי תכשיטים, חרפושית מצרית, שבב מזהב, קערות גדולות וקטנות חצובות בגוש אבן, מטבעות וכלי פולחן, שהבולט מהם הוא מזבח להבערת קטורת. המזבח עשוי מאבן, עומד על שלוש רגליים, והדפנות החיצוניים מעוטרים בחריטות.